

УДК 65.011.8

ЕВОЛЮЦІЯ ПІДХОДІВ ДО РЕСТРУКТУРИЗАЦІЇ ПІДПРИЄМСТВ

Крисько Ж.Л.

Тернопільський національний економічний університет

Проведено аналіз еволюції перетворень підприємств і концептуальних підходів до їх здійснення, окреслено доцільність застосування концепції управління вартістю як основи здійснення реструктуризації.

The analysis of evolution of transformations of enterprises and conceptual going is conducted near their realization, outlined expedience of application of conception of management a cost as bases of realization of restructuring

Ключові слова: реструктуризація, теорія управління, концепція управління вартістю, TCM - Total Cash Management, зовнішнє середовище

Актуальність проблеми. Будь-яка система, у тому числі економічна, не є стабільно незмінною у довгостроковому періоді. Вона постійно зазнає впливу багатьох внутрішніх та зовнішніх сил. З часом цей вплив об'єктивно призводить до необхідності видозмінення, певної адаптації, модифікації чи трансформації самої системи.

У світовій економічній науці як узагальнююче поняття процесу цілеспрямованих змін суб'єктів економічної діяльності та ефективної адаптації суб'єктів господарювання до умов функціонування, що принципово змінилися, прийнято вважати термін реструктуризація.

Аналіз процесів і явищ виступає як взаємозв'язок онтологічного і гносеологічного аспектів. Тому разом з аналізом змісту, послідовності здійснення і основних підходів до реструктуризації, вона повинна бути проаналізована з погляду еволюції.

Аналіз останніх наукових досліджень і публікацій. Питання проведення перетворень на мікроекономічному рівні знайшли відображення в працях А.А. Алпатова, Л.П. Белих, Н.Г. Верстіної, І.І.Мазура, С.А. Титова, В.Д. Шапіро, однак, на наш погляд, недостатньо детально досліджені питання щодо механізмів адаптації підприємств в історичному контексті,

оскільки, тільки на основі порівняння конкретних змін, послідовних фаз і етапів розвитку може бути виявлена логіка будь-якого явища.

Метою даної статті є проведення ретроспективного аналізу еволюції підходів щодо здійснення перетворень підприємств і обґрунтування концепції управління їх вартістю як основи здійснення реструктуризації.

Виклад основного матеріалу дослідження. На кожному історичному етапі еволюції ринкових відносин існують свої погляди на механізми адаптації підприємств до ринкового середовища і підходи до проведення перетворень їх діяльності.

Аналіз наукових праць дозволяє представити еволюцію управлінської думки і основних видів перетворень підприємств починаючи з ХІХ століття таким чином (рис. 1) [1].

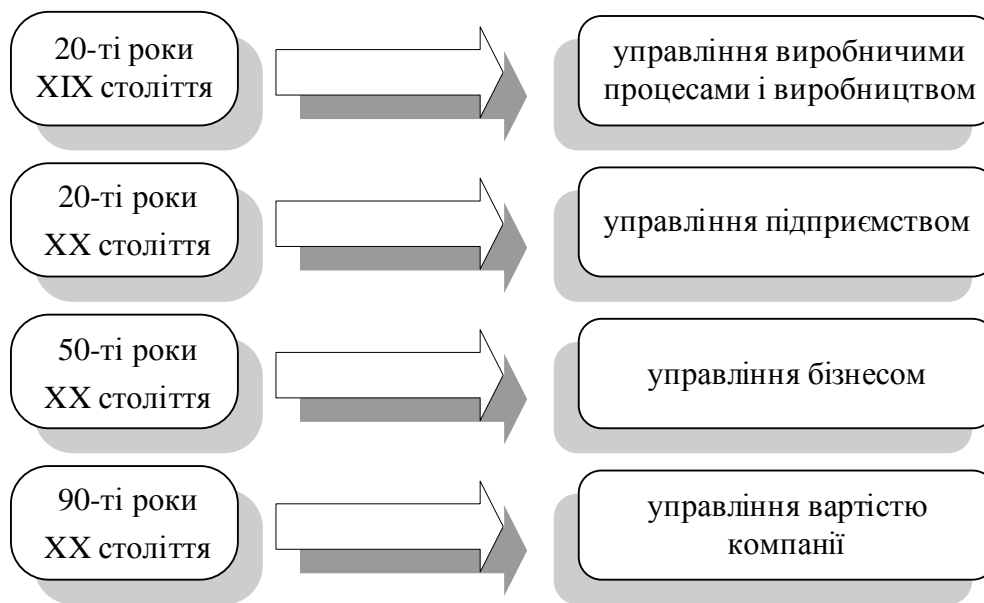

Рис. 1. Еволюція концептуальних підходів щодо перетворення підприємств

Як відомо, реструктуризація включає два взаємозв'язаних аспекти: процесний й ієрархічний. Процесний підхід передбачає проведення реструктуризації "по горизонталі", тобто зміна основних елементів виробничого процесу: знарядь праці, предметів праці й самої праці. Конкретними формами реструктуризації при цьому виступають: заміна машин і устаткування, матеріалів, виробів і конструкцій, а також впровадження прогресивних технологій, тобто послідовне витіснення

ручної праці механізованою. У результаті досягається максимально можлива продуктивність праці за окремими виробничими процесами. Отже, результат реструктуризації в даному випадку може бути визначений як максимальна ефективність конкретних процесів створення продукції.

У ході подальшого історичного розвитку відбувся перехід до якісно нового рівня перетворень. Резерви підвищення продуктивності праці через оновлення базових елементів виробництва мають об'єктивні межі. Тому вичерпаним стає і забезпечення послідовного зростання ефективності виробництва на основі процесного підходу у межах виробничого процесу. Об'єктивним наслідком такого стану стало здійснення реструктуризації на якісно вищому рівні, суть якого визначається як управління виробництвом. Особливість нового підходу полягає в тому, що він є не просто підвищенням рангу системи, тобто перехід від процесного до міжпроцесного рівня, а поява як основного резерву подальшого підвищення ефективності діяльності підприємства управлінського чинника. Покращення результативних показників досягається за рахунок якіснішого формування і реалізації управлінських рішень. У змістовному контексті це означає виконання на більш високому рівні загальних функцій управління: планування, організації, координації, мотивації і контролю. Саме на цьому етапі було сформовано системне уявлення про підприємство як сукупність керованої та керуючої підсистем (об'єкту і суб'єкта управління в межах єдиної системи). Ще до закінчення даного етапу формується теорія управління виробництвом (менеджменту) як відособленої галузі науки (теоретичні концепції й підходи Ф.Тейлора, А.Файоля, Г.Гантта, Ф.Емерсона [2]). Саме концепція управління Г.Форда дозволяє простежити зв'язок реструктуризації виробництва і управління: конвеєрна організація виробництва на заводах Форда спричинила зміну організаційної структури управління, забезпечивши необхідну адаптацію керуючої підсистеми.

Початок ХХ століття ознаменований появою нового етапу, який визначається як управління підприємством. Основна особливість його полягає в тому, що об'єктом управління стає не тільки виробництво як сфера створення кінцевої продукції, але і всі забезпечуючі процеси і ресурси. Як конкретні об'єкти управління виникають напрямки - управління

фінансами, управління персоналом, логістика. Варто відзначити, що вказані процеси поєднуються з одночасно здійснюваними змінами базових елементів виробництва. Оновлення знарядь праці, предметів праці і самої праці, будучи результатом науково-технічного прогресу, в цілому, тобто для всієї економічної системи має безперервний характер, проте для окремого підприємства здійснюється дискретно. Роль забезпечуючих елементів у досягненні кінцевих результатів функціонування підприємства послідовно підвищується, а об'єкт управління послідовно ускладнюється - як за рахунок збільшення його складових елементів, так і в результаті прогресивного зростання кількості зв'язків. Теоретичне обґрунтування даних змін викладено в працях Е.Мейо, Л.Ф.Урвіка, Ф.Херцбергер, Д.Мак-Грегора [3]. У цілому можна констатувати, що до закінчення даного етапу сформувалося єдине розуміння об'єкту управління як сукупності всіх ендогенних чинників виробництва, при послідовному зростанні ролі одного з них, а саме - управління.

Подальший розвиток практики і теорії управління пов'язаний з підвищенням ролі і значення екзогенних чинників діяльності підприємства. Дана тенденція носить об'єктивний характер, оскільки логіка розвитку ринкових відносин полягає в послідовній демократизації умов підприємницької діяльності і, як наслідок, - в неухильному зростанні конкуренції. Крім того, послідовне збільшення масштабів виробництва призводить до якісного ускладнення кооперованих зв'язків і підвищення їх ролі. Відповідно, підприємство як в цілому відокремлена підприємницька структура трансформується в бізнес, характерною рисою якого варто вважати домінуючу роль ринкової позиції підприємства, тобто його стан у порівнянні з конкурентами. Ефективне позиціонування стає одним з основних цільових пріоритетів управління, а основними способами його досягнення стають методи, що орієнтовані на всесторонній аналіз ринкового середовища, в першу чергу, маркетинговий.

Завершальним етапом еволюції перетворень, що триває і в даний час, є підхід, який визначається як управління вартістю. Суть управління вартістю як концепції полягає в тому, що бізнес підприємства розглядається як процес формування вартості й має цільовим критерієм її максимізацію.

Проаналізуємо основні змістовні характеристики концепції управління вартістю.

По-перше, вона адекватна економічній суті процесів, сукупність яких формує бізнес підприємства. Як відомо, процес розширеного відтворення - це кількісна і/або якісна зміна капіталу, тому сам бізнес може трактуватися як процес капіталотворення. Природно, що показником, який дозволяє кількісно оцінити величину капіталу, є вартість (в даному випадку - вартість бізнесу).

По-друге, дана концепція дозволяє забезпечити співставність результатів перетворень різнохарактерних об'єктів, що піддаються реструктуризації. Так, наприклад, оціночним показником ефективності заміни знарядь праці є зміна продуктивності у відповідних одиницях. Саме цей показник використовують при аналізі ефективності реструктуризації конкретних виробничих процесів. При управлінні виробництвом одним з основних критеріїв є рівень узгодженості функціонування окремих елементів виробничої системи. Конкретними показниками в цьому випадку служать різні види втрат (часу, ресурсів). На стадії ж управління бізнесом найважливішим оціночним критерієм є продукований грошовий потік. Очевидним є той факт, що перераховані оціночні показники через відмінність своїх змістовних характеристик не можуть бути використанні для прямого порівняння. Воно стає можливим тільки у разі використання деякого «спільного знаменника», яким, за визначенням, може фігурувати тільки вартість, що є єдиним предметом і суттю усіх без винятку економічних процесів і явищ.

Таким чином, склад об'єктів управління при переході до даної концепції залишається тим самим, але принципово змінюється їх інтерпретація: вони розглядаються з позиції дії на вартість бізнесу та її зміни, виступаючи як інтегровані вартісноутворюючі фактори. Відповідно, ефективність функціонування конкретних об'єктів визначається за ступенем внеску в кінцеву вартість бізнесу.

Подібне трактування принципово змінює цільові пріоритети і підходи до здійснення реструктуризації підприємств, оскільки її необхідність визначається в даному випадку неадекватністю існуючого стану вартості бізнесу.

По-третє, ефективна практична реалізація даної концепції стає можливою тільки на основі кардинального переосмислення всіх істотних, перш за все, системних ознак і характеристик підприємств, що реструктуризуються. Без відповідного теоретичного і методологічного обґрунтування успішне проведення перетворень стає свідомо неможливим.

Відзначимо, що в наукових працях, присвячених реструктуризації підприємств, головна увага приділяється організаційно-технологічним і правовим питанням без врахування економічного контексту. Характерними в цьому відношенні є роботи Алпатова А.А., Белих Л.П., Федотової М.А., Мазур І.І., Шапіро В.Д., Титова С.А. [4-6].

Зовнішнє середовище підприємств в умовах орієнтації на управління вартістю характеризувалося глобалізацією фінансових ринків, появою на них нових інструментів і схем фінансування, що значно ускладнило завдання фінансового менеджменту і потребувало відповідних змін. З'явився новий інструмент управління фінансами - ТСМ - Total Cash Management – тотальне управління грошовими потоками. Згідно цієї концепції, філософія управління грошовими ресурсами повинна підпорядковуватися не абстрактним цінностям, а збільшенню реального доходу [7].

Отже, в основу сучасного управління покладений очевидний факт: усі рішення, що приймає менеджмент підприємства, впливають на грошові потоки. Відповідно, перетворення на підприємствах стосуються, перш за все, фінансової діяльності, посилюється координація фінансових служб із службами стратегічного розвитку, закріпивши тим самим на практиці ідею про те, що управління грошовими потоками перейшло в розряд стратегічних пріоритетів.

Проте перетворення в діяльності окремих служб підприємства - це лише початок змін, які супроводжуватимуть перехід підприємств до системи управління його вартістю. Очевидно, що за цим повинна послідувати сукупність заходів, що істотно змінюють усі елементи і зв'язки керованої та керуючої підсистем, спрямованих на зростання величини і оптимізацію структури грошового потоку підприємства. Тільки в цьому випадку у підприємства з'являється можливість залучати додаткові фінансові ресурси для стабільного функціонування.

Як відомо, особливістю української економіки кінця XX - початку XXI століть є виникнення у багатьох підприємств потреби в залученні значних фінансових ресурсів на тривалий термін з відносно високим рівнем ризику. Основний шлях при цьому - використання пайового капіталу шляхом емісії акцій або продажу власного капіталу. Аналіз еволюції управлінських концепцій в історичному і змістовному аспектах дозволяє зробити висновок, що для вітчизняного менеджменту перехід на вартісне управління є до певної міри зумовленим.

Практичний досвід у сфері управлінського консультування українських підприємств свідчить про те, що можна виокремити три типових управлінських ситуації, в яких використання вартісного підходу є безальтернативним:

- перша ситуація виникає на підприємстві, що знаходиться в стані банкрутства. Саме тоді відповідно до державних законодавчих актів проводиться оцінка вартості майнового комплексу підприємства-банкрота, яку можна розглядати як першу з необхідних етапів переходу підприємства на принципи управління вартістю;

- друга ситуація характеризує підприємство з позицій потенційного інвестора або позичальника. Важливим в даному випадку є питання щодо залучення коштів, необхідних для функціонування підприємства. Ефективним механізмом узгодження інтересів в даній ситуації виступає перебудова системи управління підприємством на умовах управлінської і фінансової прозорості, адаптивності до змін умов здійснення бізнесу;

- третя ситуація, за суттю, є такою, що завершує етап системного управління на основі збалансованих рішень з перетворення діяльності підприємства у напрямі зростання вартості його бізнесу. При цьому стабільне і гарантоване збільшення вартості (як власне підприємства, так і емітованих ним цінних паперів) стає глобальною метою перетворень, а заходи щодо забезпечення такого зростання (серед яких в умовах перехідного періоду перше місце займає реструктуризація) розробляються на основі дії на конкретні фактори вартості підприємства. Моніторинг і оцінка результатів перетворень проводяться з використанням системи показників, пов'язаних з вартістю, як за окремими функціональними і лінійними структурними підрозділами, так і в цілому по підприємству [1].

Як вже зазначалося, глобальні зміни, що відбулися, у внутрішньому і зовнішньому середовищі бізнесу вимагають адекватної реакції з боку менеджменту, що полягає у проведенні реструктуризації підприємств, спрямованої на їх стабілізацію і подальший розвиток.

Реструктуризація за визначенням повинна здійснюватися на основі структурних елементів, які вважаються значущими з позицій впливу на вартість. Стосовно типової виробничої і управлінської структури підприємств можна виокремити такі обов'язкові структурні елементи, які можуть піддаватися цілеспрямованим змінам в процесі реструктуризації (рис. 2).

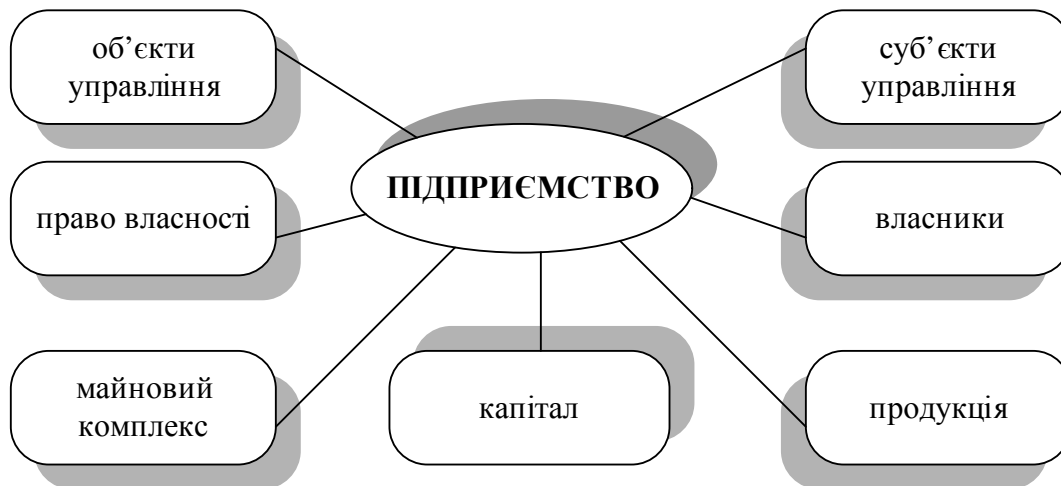

Рис. 2. Структурні елементи підприємства, які піддаються змінам в процесі реструктуризації

В умовах України реструктуризація означає ще й адаптацію структур вітчизняних економічних систем макро-, мезо- і мікрорівнів до закономірностей розвитку ринкового господарства.

Об'єктивними передумовами, що обумовлюють реструктуризацію, як відомо, є:

- приведення якісних параметрів національної економіки у відповідність з вимогами оптимального функціонування ринкового господарства. Конкретний зміст цього процесу і полягає у проведенні масштабної реструктуризації українських підприємств;

- необхідність розробки і ефективного залучення механізмів адаптації економічної системи в цілому та її окремих частин (галузі, підгалузі) у

глобальну світову економічну систему, що означає системну трансформацію управління.

Оскільки об'єктом реструктуризації в найбільш загальному вигляді є вся економічна система, необхідно конкретизувати зміст перетворень стосовно мікрорівня.

Ціллю реструктуризації на рівні підприємств можна вважати необхідність приведення внутрішньої структури і організації конкретної економічної системи у відповідність з умовами зовнішнього середовища, що якісно змінилися [8; 9].

У економічно розвинених країнах зовнішнє середовище характеризується:

- складністю і багатогранністю впливу різних чинників на функціонування підприємства;
- взаємозв'язком чинників, при яких зміна одних з них тягне за собою зміну інших;
- високим ступенем ризику і невизначеності, що виражається в обмеженому й імовірнісному характері інформації щодо зовнішнього середовища;
- швидкоплинним прискоренням змін зовнішнього середовища.

Ці характеристики властиві відносно стабільному середовищу, що еволюційно змінюється. В українських умовах стохастично відбуваються також масштабні й численні трансформації зовнішнього середовища підприємств, які роблять реструктуризацію єдиною необхідною.

Висновки. Проведений аналіз еволюції перетворень підприємств і концептуальних підходів до їх здійснення дозволяє зробити такі висновки:

- розвиток ринкової економіки спричинює послідовне ускладнення процесів створення економічних благ і управління. Відповідно ускладнюються системи виробництва і управління, що знаходить своє відображення у проведенні реструктуризації;
- розроблення підходів щодо реструктуризації повинні базуватися на концепції вартісного підходу, що відображає сутнісні та результативні показники функціонування підприємств.

Ефективність перетворень забезпечується тільки за умови наявності адекватного теоретичного і методологічного обґрунтування, розвиток якого

можна трактувати як процес ускладнення системи (у даному випадку - системи понять і категорій). Специфіка існуючого стану економіки України і процесів системної трансформації обумовлюють особливу важливість і актуальність розробки методології реструктуризації. Особливе значення при цьому має реструктуризація на мікрорівні.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Верстина Н.Г. Реструктуризация предприятий инвестиционно-строительной сферы: Монография. - М. : МГСУ, 2002. - 338 с.
2. Мескон М., Альберт М., Хедоури Ф. Основы менеджмента. – М. : Вильямс, 2007. – 672 с.
3. Добрынин А.И., Журавлева Г.П. Общая экономическая теория: Учеб. пособие. – СПб.: Питер, 2002. – 282 с.
4. Алпатов А.А. Эффективное управление долями и акциями. - М.: Высшая школа приватизации и предпринимательства, 2000. – 327 с.
5. Белых Л.П., Федотова М.А. Реструктуризация предприятия. - М.: ЮНИТИ, 2001. – 400 с.
6. Реструктуризация предприятий и компаний / Мазур И.И., Шапиро В.Д., Титов С.А. и др. - М.: Высш. школа, 2000. - 587 с.
7. Мостовой О. Управление денежными потоками. - <http://www.strategic-line.ru>.
8. Круглов М.И. Стратегическое управление компанией. - М. : Русская деловая литература, 1998. – 768 с.
9. Томпсон А.А., Стрикленд А.Дж. Стратегический менеджмент. Искусство разработки и реализации стратегии: Учебник для вузов / Пер. с англ.; Под ред. Л.Г. Зайцева, М.И. Соколовой. - М.: Банки и биржи, ЮНИТИ, 1998. – 576 с.